

Milleks meie prokurörid?

Nüüdisaegse prokuratuuri juured sellisena, nagu meie seda teame, ulatuvad küll Napoleon I aega, kuid kolm esimest kuninglikku prokuröri nimetas ametisse Philippe IV juba aastal 1302. Mandri-Euroopa prokuratuuri alged ulatuvad keskaega, kui prokuraatorid võtsid üle süüdistaja rolli.^{*1}

Ühelt poolt vajab võim kedagi, kes sõltumatu kohtuvõimu ees esindaks riiki. Teisalt on kohtuvõimule õigusemõistmiseks vajalik institutsioon, mis koguks kokku materjali, mille alusel õigust mõista, ning inimesed, kelle üle seda teha.

Eri aegadel ja eri paikades on prokuröri roll olnud väga varieeruv. Prokuratuur võib olla kohtusüsteemi osa, põhiseaduslik institutsioon või täitevvõimu osa, nagu see ka Eestis on. Kuivõrd käesoleva artikli eesmärk on anda ülevaade meie prokuröride töödest ja tegemistest, keskendub artikkel riigisisesele süsteemile, jättes üldise võrdleva analüüsi kõrvale. Artikkel koosneb kolmest osast: esmalt kirjeldatakse Eesti prokuratuuri kohta õigussüsteemis, teiseks räägitakse tänase prokuratuuri eesmärkidest ja väärtustest ning kolmandaks saab lugeda, miks prokuröri amet on valimist väärt.

Prokuratuuri roll ja ülesehitus

Prokurörid on Eestis kohtueelse menetluse juhid ning esindavad riiklikku süüdistust. Kohtueelse uurimise juhtimine tähendab uurimisasutusele juhiste andmist ning standardite seadmist, kindlustamaks kohtukõlblikud tõendid. Igal aastal registreeritakse Eestis umbes 27 000 kuritegu, pidevalt on käimas üle 10 000 kriminaalmenetluse ja aastas võtab prokuratuur vastu lõplikud menetlusotsused, kus on tuvastatud kuritegude toimepanemine, umbes 13 000 inimese suhtes.^{*2} Seda tööd teevad Eesti pidevalt umbes 160 prokuröri.

Kohtueelse menetluse juhtimise roll on seda intensiivsem, mida raskema kuriteoga on tegemist. Koostööpartneriteks kohtueelse uurimise toimetamisel on prokuröride jaoks nii Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitsei, Maksu- ja Tolliamet, Justiitsministeeriumi vanglate osakond kui ka sõjaväepolitsei. Iga nimetatud asutus menetleb kuritegusid oma pädevuse piires.

Samamoodi nagu paljud teised asutused on ka prokuratuur jagatud neljaks ringkonnaks (ringkonnaprokuratuurid) ning keskastutuseks (Riigiprokuratuur). Prokurörid töötavad tänase seisuga 16-s eri paigas. Enamik prokuröre töötab ringkonnaprokuratuurides ning suurim osa kuritegudest saavad avastatud ning nende kriminaalalajad kohtuse saadetud just ringkonnaprokuröride poolt. Riigiprokuratuuris töötavad prokurörid kahes osakonnas: järelevalve- ja süüdistusosakonnas. Kui järelevalveosakonna ülesanne on tagada praktika ühtsus ja kvaliteet ning täita ka prokuratuuri sisekontrolli funktsiooni, siis süüdistusosakonnas töötavad riigiprokurörid, kes vastutavad nii Eesti füüsilise kui ka majandusliku julgeoleku ning rahvusvahelise kuritegevusvastase võitluse eest.

Prokuröride karjääriredelil on kaheksa astet: abiprokurör (neid on Eestis u 80), ringkonnaprokurör (u 60), eriasjade prokurör (4), vanemprokurör (13), juhtivprokurör (4), riigiprokurör (15), juhtiv riigiprokurör (2), riigi peaprokurör (1).

¹ A. Esmein. A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France. Translated by John Simpson; with an editorial preface by William E. Mikell and introductions by Norman M. Trenholme and by William Renwick Riddell. Boston 1913. Reprinted 2000, lk 114–116.

² Prokuratuuri aastaraamat 2018. Arvutivõrgus: <https://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2018/prokuratuuri-aasta-numbrites> (23.08.2019).

Prokuratuuri meeskonnaga liitudes alustab noor prokurör tööd abiprokurörina. Abiprokurör on prokurör, kellel on õigus võtta vastu menetlusotsuseid, juhtida ise menetlusi ning käia ka kohtus. Küll aga ei saa abiprokurör iseseisvalt osaleda võistlevas kohtumenetluses. Eesti kriminaalmenetlus näeb küll ette võistleva menetluse, aga statistiliselt jõuab võistlevas menetluses lahenduseni vaid umbes 10% kriminaalasjadest. Kõik teised asjad lahendatakse lihtsustatud menetluste käigus. Enne kui kirjeldada meie kriminaalmenetluse loogikat, selgitame lahti prokuröride liigid.

Abiprokuröre on prokuratuuris kõige rohkem ning nende töö tähtsust ja tähendust kuritegevusvastases võitluses on võimatu alahinnata. Abiprokurörid puutuvad kokku nii kannatanute, tunnistajate, kahtlustatavate kui ka süüdistatavatega, mis tähendab, et neil on võimalus kokku puutuda kõige suurema osa inimestega, kellel prokuratuuriga tegemist tuleb teha. Mõne aja möödudes saab abiprokurör otsustada, kas ta soovib võtta oma õlule ka riikliku süüdistuse esindamine kohtus ehk kohtus käimise võistleva menetluse asjades. See tähendab töö jätkamist ringkonnaprokurörina. Võistlev menetlus tähendab kohtusaalis poolte poolt kohtu veenmist oma tõenditega. Kohtul on ees süüdistus- ja kaitseakt, kus on lühidalt poolte seisukohad kirjas ning tõendid loetletud, kuid tõendeid uuritakse vahetult kohtusaalis. Võistlev menetlus tähendab piltlikult öeldes poolte lahingut, mille käigus risküsitletakse menetlusosalisi, uuritakse vahetult kirjalikke tõendeid ja asitõendeid ning kasutatakse õiguslikke ja retoorilisi võtteid „oma tõe“ tõendamiseks ning kohtu veenmiseks. Lõpliku tõe ütleb aga alati kohus.

Eestis jagunevad nii abiprokurörid kui ka ringkonnaprokurörid omakorda kogukonnaprokurörideks ning raske ja peitkuritegevuse vastase võitluse eest vastutavateks prokurörideks. Need tööloigud on ühtmoodi põnevad, kuid oma olemuselt sootuks erinevad. Kui kogukonnaprokuröri töö tähendab rohkem administreerimist, standardite seadmist, suure hulga menetluste haldamist ning nende eest vastutamist, siis raske ja peitkuritegevuse vastase võitluse eest vastutava prokuröri töö tähendab rohkem üksikute menetluste kohtustrategia paikapanemist, vajadusel jälitustegevusega menetluste kindlustamist ning sageli ka rahvusvahelist koostööd.

Ringkonnaprokurörist alates on võimalik valida, kas liikuda karjääriredelil juhi või spetsialisti teed. Loomulikult võivad need valikud aja jooksul muutuda ja kui inimesele meeldib prokuröri amet, pakub asutus kindlasti paindlikkust, rotatsiooni, valdkondade ning piirkondade vahel liikumise võimalust. Valides juhi karjääri, saab prokurör oma võimeid proovile panna keskastme juhina, kui saab vanemprokuröriks, ja sealt edasi juhtivprokuröriks, juhtivaks riigiprokuröriks või riigi peaprokuröriks. Valides spetsialisti karjääri, ootavad inimest ees tõeliselt põnevad tööd Eesti parimate uurimismeeskondadega eriasjade prokurörina või riigiprokurörina. Prokuratuuri karjäärisüsteem näitab, et võimalik on aastate jooksul anda oma panus eri valdkondades, kus erinevad tööloigud ja ametikohad pakuvad proovikive, rõõme ja edulugusid. Iga ametikoha puhul on üks kindel element: see on missioonitunne, mis prokuratuuris töötades tekib, tunne, et maailma tehakse paremaks.

Prokuröri töö võlu ja valu on lõputu otsustamine. Otsuseid tuleb teha enne kohtueelse menetluse alustamist, selle kestel ja lõpul ning loomulikult kogu kohtumenetluse jooksul. Kuigi tänase Eesti prokuratuuri väärtustest ja suurtest eesmärkidest tuleb juttu järgmises peatükis, on siinkohal paslik mainida, et prokuratuur peab oma missiooniks kuritegevusvastase võitluse maailmas õiguse õiglast kohaldamist. Lõpliku otsuse teeb alati kohus, kuid selle, mis materjali alusel, mis kujul ning millises menetlusliigis kohus õigust mõistma hakkab, otsustab prokurör. Just prokurör on see, kes otsustab, kas rõõvel konkreetse juhtumi asjaolusid silmas pidades väärrib kokkulepet või vaatamata süüdistatava ja kaitsja soovidele peab riik näitama oma otsustavust ja sirgeselgsust ning viima juhtumi kohtu ette võistlevas menetluses. Prokurörid on need, kes üldjuhul otsustavad, kas tegemist on juhtumiga, mida võib kahjude hüvitamise ja avaliku huvi puudumise korral lõpetada otstarbekuse kaalutlusel või siiski mitte ning kas keegi väärrib vastutusest vabastamist olulise abi eest riigile. Ebaõiglasena tunduvates olukordades on just prokuröride ülesanne selgitada kannatanutele ja ka avalikkusele oma otsuse tagamaid ja põhjendusi.

Prokurörid võtavad aastas vastu kümneid tuhandeid otsuseid. Nende ees rulluvad lahti tõsised lood ja ühiskonna tumeda poole saladused.

Tänane Eesti prokuratuur

Mis juhtub, kui otsuseid, mis vastu tuleb võtta, on tuhandeid, paragrahvimärk aga endiselt kõver ning seadus annab küll suuna, kuid mitte valmis lahenduse? Mille alusel teha need lõplikud otsused? Prokuratuuri-seaduse kohaselt lähtub prokurör oma otsustes alati seadusest ning siseveendumusest. Ka seadusest võib erinevalt aru saada. Prokuratuuris vastutab seaduse võimalikult sarnase tõlgendamise eest järelevalveosakond. Sootuks keerulisem on olukord siseveendumuse sisustamisel. Ei ole olemas siseveendumuse standardeid, eri inimeste arusaamad sarnastest olukordadest võivad ja tihti peale ongi erinevad. Ometi on inimestel õigus teada ja tunda, et seaduse ees on kõik võrdsed.

Iga jurist teab põhimõtet, et seaduse ees on kõik võrdsed. See on üks nendest põhimõtetest, milles sisaldub õigusriigi olemus. Õigusriigis on seadus iga juristi maakaart, seilamiseks sobiva maailmajao valime ise. Kui oleme eksinud või valikute ees, siis vajame kompassi. Inimühiskonnas on kompassiks meid läbi elu juhtivad väärtused. Muidugi võib loota igapäevase lapsepõlvest ja kodust kaasa tulnud põhimõtetele ja väärtustele. Piltlikult öeldes tajub üks meist suunda sambla järgi puul, teine jälgib päikesekella. Jäädes lootma üksnes ametniku suunatajule, võib aga lihtsalt juhtuda, et tõlgendame meile jäetud märke üksnes meie isiklike arusaamade ja väärtuste järgi ning jõuame eri järeldustele. See ei ole õige ega õiglane.

Tänane Eesti prokuratuur on ühiste väärtuste otsingutes jõudnud kolme põhiväärtuseni ja nelja peamise eesmärgini. Meie väärtusteks on professionaalsus, inimesekesksus ja julgus. Just nendest lähtub prokurör, kui otsib menetluses õiget vastust. Neile toetudes arendame oma organisatsiooni. Nendest kinni pidades saavad kõik prokuratuuri liikmed loota võrdsele ja õiglasele kohtlemisele ning nende kaudu kujunevad ootused ka igale meie organisatsiooni liikmele. Oma eesmärkideks aga peame kannatanute väarikat ja ausat kohtlemist, teo toimepanijate kohast mõjutamist, koostööd, et Eesti kriminaalmenetlus oleks tark, ja ise atraktiivseks tööandjaks olemist.

Prokuratuur peab oma rolliks kohaldada õigust kuritegevusvastase võitluse kontekstis õiglasele. Kuid mis on õiglus õiguse kõrval? Kuriteoga lööb sageli kõikuma kaalukauss, kus ühel pool on õigus ja teisel pool õiglus. Igapäev on õigus elada ning ometi võib kuriteo läbi elu lõppeda. Lapse suvi läbi kogutud raha eest ostetud jalgratas võib varastatud saada juba ostmisele järgneval päeval ja kuigi võib öelda, et see on ju väike kuritegu, siis on ju valus ja ebaõiglane, kui mõelda, mis toimub lapse hinges. Neid näiteid võiks lõputult jätkata. Meie näeme oma ülesandena anda endast kõik, et kõrvaltvaatajale need kaalukaussid taas võimalikult kiiresti tasakaalu saaks. Selle tasakaalu tagavad reeglina mitu asjaolu koos: menetluse käik, lõplik tulemus, karistus, riigi jagatud selgitused, aga ka avalikkuse ootuse ja menetluse lõpptulemuse kattuvuse määra.

Prokuratuuri põhiväärtustena nimetatud professionaalsus, inimesekesksus ja julgus võiksid sobida ilmselt suurele osale ametiasutustele. Seetõttu on siinkohal oluline selgitada, kuidas on prokuratuur need väärtused sisustanud, et ka need inimesed, kes kaaluvad prokuratuuriga ühinemist, mõistaksid, milliseid ootusi inimestele seame ja millistest väärtustest lähtume seaduse tõlgendamisel juhtumeid lahendades.

Prokuratuuri jaoks oli kaua kaalumisel, kas üks meie väärtustest on **professionaalsus** või pigem ilusasti eesti keeles märksa paremini kõlav asjatundlikkus. Lõpptulemusena jäi peale esimene, sest selles tundus olevat midagi enam (andku siinkohal nüüd filoloogid meile andeks keelele lähenemine tundmuse kaudu). Prokurör on asjatundja kriminaalmenetluse ja karistusõiguse vallas, kuid selleks, et olla professionaalne, peab prokurör oskama tajuda seda, kui oma teadmistest väheks jääb, ning koostöö käigus küsima abi ja nõu teistelt, ta peab olema valmis selgitama oma asjatundlikke otsuseid ning nägema maailma laiemalt kui ainult õigusnorm ja konkreetne juhtum. Peame oluliseks seda, et professionaalsuse kindlustamiseks saaksid inimesed ennast pidevalt koolitada ning seda nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt. Meie asutusse tulnud noored jõuavad oma väliskogemuse kätte saada reeglina juba esimesel tööaastal. Kogenumad kolleegid on ise juba rahvusvahelisel tasandil tunnustatud koolitajad. Koolitussüsteem omakorda arvestab nii asutuse kui ka üksikisiku vajadustega. Lähtutakse nii sellest, mis on konkreetsel ajahetkel ühiskonnas aktuaalne ning mille kohta on vaja konkreetselt inimesele lisateadmisi anda.

Prokuröri töö kohtusaalis tähendab mõnikord justkui tugeva skafandri kandmist. See omakorda võib aga kergelt ahendada vaadet inimesele, kes seisab meie ees, olgu siis kohtusaalis või kontoris. Eriti keeruline on, kui me selle skafandri ka pärast tööd selga unustame. Need on pealtnäha piasjad, aga on ju vahe, kas räägime inimestest või isikutest, kaasustest või lugudest ja inimsaastustest. Inimesed ja nende lood on need, mis meie otsuseid juhtima peavad. Siit ka ehk prokuröritöö varjukül: see põletab. Vahel kraabib mõni lugu hinge, mõni lugu jääbki kummitama ning mõnikord on ebaõiglus nii valus, et seda on raske kirjeldada. Ometi on selle kõige keskel nii oluline meeles pidada oma rolli.

Prokurör peab hindama nende lugude kestel tõendite kaudu inimese tegu, mitte kunagi inimest ennast. Inimene jäägu selleks, kellega arvestada ja kellele leida just temale sobivad lahendused, olgu tegemist kannatanu, tunnistaja, kahtlustatava või süüdistatavaga. Ühel päeval küsis noor kolleeg, et kas see tähendab, et peame samamoodi suhtuma meie kontorisse tulevatesse kahtlustatavatesse ja kannatanutesse. See küsimus pani mõtlema, et mis on siis see vastus, mida nüüd ja siin ühele noorele anda. Kas üleolevalt käituv poevaras, kes vaid mõned nädalad tagasi istus sama tooli peal samalaadse kuriteo eest kahtlustatavana, peaks saama samasuguse käitumise osaliseks kui ema, kes mõned nädalad tagasi kuriteo tõttu kaotas oma lapse? Vastust sellele küsimusele ei leia ei seadusest, prokuröride eetikakoodeksist ega mujalt. Siin aitab sisemine kompass, mida me tihtipeale ka igapäevaelus rakendame. Räägime siis näiteks tänaval naabrite kohtamisest, kellest osale ütleme viisaka tere, teistega räägime pikemalt, kolmandaga kallistame ja küsime ka lähedaste tervise kohta. Tänapäevastele prokuröridele seatud asjakohased ootused saab taas taandada põhiväärtustele: kõik väärivad inimesekeskset suhtumist. Professionaalsus on see, mis määrabinimesse suhtumise igas konkreetsetes situatsioonis. Ehk vääribki õllevaras lakoonilist, aga siiski alati inimväärikust austavat käitumist, samal ajal kui lapse kaotanud emal võib hoida käest, pakkuda talle piparmünditeed ja olla inimese jaoks päriselt olemas.

Inimesekesksus tähendab, et kõige keskel on inimene. Meie ülesanne on hukka mõista vargused, pedofiilia, mõrvad, korruptsioon ning leides nende tegude kohta tõendid, viia toimepanijad õigusemõistmiseks kohtu ette. Meie ei saa öelda, kas keegi neist kurjategijatest on inimesena hea või halb, olgu siis lapse, lapsevanema, abikaasa või kolleegina.

Prokuratuuri inimesekesksus tähendab seda, et vaadates seda konkreetset inimest ja tema tegu, on meie ülesanne välja pakkuda parim lahendus, mis just selle inimese edaspidi kuritegude toimepanemisest eemal hoiab. Mis seal salata, arvestades tegude ja nende toimepanijate kirevust, tulebki vahel tõdeda, et mõnel juhul on pehmed meetmed sotsiaal- ja raviprogrammidena parimad lahendused, sama ajal kui on tegusid ja inimesi, kelle puhul tuleb prokuröri kohtusaalis püsti tõusta ja taotleda kohtult eluaegset vangistust, sest üksnes see demokraatliku riigi karmim kriminaalõiguslik karistus kindlustab selle, et see inimene enam kuritegusid toime ei pane. Inimesekesksust ootame oma prokuröridelt mõlema suure eesmärgi täitmisel: nii kurjategija mõjutamisel kui ka kannatanu toetamisel.

Asutuses sees tähendab inimesekesksus iga töötaja märkamist, tunnustus- ja motivatsioonisüsteemide pidevat ajakohastamist ning nende rakendamist sellisel, et kõik tunneksid end selles hiiglaslikus õigussüsteemi masinavärgis vajalike ja motiveerituna.

Vahel on prokuröri töö emotsionaalselt väga raske. Teiste inimeste aitamine võib viia olukorrani, kus inimesel endal on abi või tuge vaja. Kolleeg või juht peavad neid hetki märkama ja pakkuma abi või lohust, et siis jõuaks inimesi edasi aidata.

Prokuratuuri töötajal on paindlikud töö- ja roteerumisvõimalused nii karjääriredelil kui ka liikudes eri valdkondade ja piirkondade vahel, sest usume, et inimene on pühendunud eelkõige siis, kui asutus tema elu ja vajadustega arvestab.

Õeldakse, et **Julgus** ei tähenda mitte hirmu puudumist, vaid sellega toimetulemist. Usun, et prokurörid tundsid end hästi, kui kuulsid koostööpartneritelt, et neid peetakse julgeteks. Just nimelt julgeteks ja mitte arutult riskivateks ning kvaliteeti unustavateks või pelgalt õigusnormi kitsalt tõlgendavateks ametnikeks. Julgus tähendab teaduspõhist lähenemist kuritegevusvastasele võitlusele isegi siis, kui ühiskonna usk laiemalt on sellele vastupidine. Julgus tähendab riskide võtmist, kui professionaalselt ollakse kindel oma õiguslikult korrektset ehk seaduslikus seisukohas, kui kaasatud asjatundjad ja teadus seda seisukohta toetavad ning kui see on kooskõlas prokuratuuri suurte eesmärkidega. Olgu siis vastaseks ükskõik kui tugev suhtekorraldusfirma, mis kahjuks sageli on muutunud suurte majandus- ja korruptsiooniasjade lahutamatuks osaks.

Kui kõik rahvusvahelised teadusuuringud kinnitavad, et alaealisi mõjutavad kõik muud meetmed tõhusamalt kui kinnipidamisasutus, siis isegi kui ühiskonnas on ootus pärast mõnda konkreetset juhtumit, et lapskurjategija saadetakse vangi, siis julge prokuratuur julgeb öelda ei. „Ei“ sellepärast, et prokuratuur tahab võidelda kuritegevusega ühiskonnas päriselt ehk jõudes juurpõhjuseni. Me teame, et tänased lapskurjategijad on sageli (kui mitte alati) jäänud tähelepanuta ja sageli ka hoolitsuseta. Neid ei märgatud juba siis, kui sõltlasest ema neid ootas, ega lasteaias, kui nende seljal olid püksirihmaga tehtud triibud. Märkamatuks jäid nad ka teismelisena, kui neid kiusati või nad olid nad ise kiusajad. Aga nende nähtamatus muutub nähtavaks, kui appikarje väljendub lõpuks mõnes kuriteos.

Kaugel sellest, et sellist käitumist võiks õigustada. Vastupidi, sellistele tegudele peab järgnema riigi konkreetne reaktsioon. Oluline on lihtsalt teadvustada kahte asja: sotsiaal- ja õigussüsteem peavad olema

omavahel nii hästi kokku seotud, et ükski abivajaja ei kukuks nendevahelisse auku, ning lähenemine peab olema personaalne. Kui mõtleme ajas edasi kümme või viisteist aastast, siis on täna lastega tegelemine üks tõhusamaid kuritegevusvastase võitluse viise. Täna pedofiilid on sageli kunagised ohvrid, tänased noored vägivaldsejad on alustanud kiusamisega. Seega oleks võib-olla jäänud mitmed halvad lood juhtumata, kui vaid oleksime neid märganud varem.

Samas ei saa me aga muutuda ülimalt leebeks. Me ei saa suhtuda leebusega pedofiili sellepärast, et ta ise on kunagi olnud kannatanu. Vastupidi: täna päeval tuleb teha kõik selleks, et kannatanuid selle pedofiili tõttu juurde ei tekiks ja sageli aitabki siin vaid pikaajaline füüsiline isoleerimine. Olulisemgi ehk sellest on mõelda, kuidas täna märgata neid kannatanuid, kuidas neid toetada, kuidas anda neile lastele tagasi usk maailma õiglusesse ja sellesse, et kui nad on hädas, tuleb riik neile appi. Just nii me mõtleme: suurelt ja julgelt, kuidas luua turvalisemat Eestit ja oma lastele paremat paika elamiseks.

Prokuratuur areneb oma nelja põhilist eesmärki silmas pidades. Kannatanutesse tuleb suhtuda väärilt ja ausalt, sest ainult selline suhtumine paneb nad õigussüsteemi usaldama. Mida rohkem inimesi meid usaldab ning meie poole pöördub, seda suuremat hulka saame aidata. Teiseks tuleb kuriteole järgneva reaktsiooni puhul silmas pidada selle mõju. Väga tinglikult kuritegusid kaheks jaotades on need, mille põhjus peitub oludes, ja need, mille põhjus peitub omakasus. Sõltlased, jooles juhid, vägivaldsejad panevad kuritegusid toime, sest nad ei oska, taha või saa teisiti mingitel sotsiaalsetel põhjustel. Organiseeritud kuritegevuses osalejad, korruptandid ja valgekraed lähtuvad pigem omakasust ja elustiilist. Selge, et põhjused nende kuritegude toimepanemiseks on erinevad, järelikult peavad ka meetmed nende kuritegude vastu võitlemiseks olema erinevad. Vägivalla, varguste ja teiste olmekuritegude ennetamiseks saab palju ära teha koostöös sotsiaal- ja haridussüsteemidega, tegeledes algpõhjustega, mis inimese kuriteoni on viinud. Samal ajal kui valgekraeliste ja organiseeritud kurjategijate puhul tuleb pigem mõjutada nende „motivatsiooni“ kuritegusid toime panna. Kuriteod ei tohi ära tasuda, seega kriminaaltulu tuleb riigile tagasi võtta. Ükskõik mis liiki kuritegudega on tegemist, kolmanda eesmärgina on oluline märkida, et kuritegevusvastase võitluse raames tuleb koostööd teha ühiskonna kõikide liikmetega. Kuritegevusvastane võitlus on tõhus siis, kui see on tark, eesmärgipärane ja läbimõeldud. Tark on see siis, kui juristide kõrval toimetavad neis asjades asjatundjatena oma ala parimad. Kui räägime lastest, siis on üha enam meie abilisteks menetlustes lastekaitsejad ja arengupsühholoogid; kui majandusasjadest, siis audiitorid ja finantsanalüütikud; kui vägistamistest, siis terapeudid ja naistearstid. Eri osaliste koostöö ja laiem asjatundjate kaasamine viib meid kindlasti nii mõistetavamate lahendusteni kui ka ühiskonna läbipaistvuse suurenemiseni. Neljanda eesmärgina ei saa märkimata jätta ise atraktiivseks tööandjaks olemist. Kõik algab ju ikkagi sellest, kes on need inimesed, kes meile tööle tulevad. Nende tarkus, motiveeritus ja pühendumus aitavad võidelda kuritegevusega ning asutuse ülesanne on neid hoida ja toetada.

Prokuröri amet

Olles kirjeldanud prokuratuuri kohta õigussüsteemis ja tänase Eesti prokuratuuri põhiväärtusi, saame vastata küsimusele, milleks meile prokurörid. Selleks et kuritegude korral saaks kohus kvaliteetselt õigust mõista ja inimestel oleks usk kuritegude avastamise ning kurjategijate kohtu ette saatmise õigussüsteemi abil. Aga miks peaks üks inimene tahtma saada prokuröriks? Ühelt poolt selleks, et anda oma panus nende suurte eesmärkide saavutamisse, ja teiselt poolt selleks, et see on lihtsalt üks vägev missiooniga amet.

Inglismaa kuuluis kohtujurist Francis Bacon on öelnud: „Ei ole olemas rõõmu, mida saaks võrrelda tõe eest seismisega.“ See ongi ehk kõige kohasemalt kokku võetud põhjus, miks me seda ametit peame ning kust võtame jõu, et vahel nii süngena näivas maailmas hoida alles usk inimestesse, õigusriiki ja oma töösse.

Igäihel meist on rääkida oma lugu, kuidas ja miks on ta sellesse ametisse tulnud. Need lood on erinevad, aga neis on hulk sarnaseid jooni. Millele peaks mõtlema üks noor inimene, kes otsib oma teed ja kaa-lub, kuhu suunda minna sel õigusmaastikul oma juristiharidusega? Prokuröri ametile mõeldes võiks endalt küsida, et kas ma tahan aidata inimesi ja luua õiglust, kas tasakaal on minu jaoks oluline ning kas ma olen ise valmis otsustama ja vastutama. Kui neile kolmele küsimusele on antud vastuseks jah, tuleb tulla eksa-mile ja võtta kõnealune amet sihiks, sest just seda me prokuratuuris pakume. Sellele kõigele võib veel lisada võimaluse hiljem soovi korral vabalt liikuda õigussüsteemis klassikalisi juristiameteid pidi, nii et pensioni-põlveks saab proovida nii advokaadi, prokuröri kui ka kohtuniku ametit. Kõlab ju kui unistuste karjääritee

Võimalus aidata ja kohaldada õigust õiglaselt – need ei ole pelgalt sõnakõlksud. Üks aastaid juba riigiteenistuses toimetanu avaldas pärast nädalat prokuröri töövarjuks olemist, et tema jaoks oli suurim üllatus, kui palju teevad prokurörid sotsiaaltööd. Sõltlased, jooles juhid, alaealised õigusrikkujad, kannatanud, kes ei suuda väljuda vägivallaringist – mitte kriminaalmenetlus ja isegi mitte selle kaudu saavutatav õigusrahu või leppimine ei aita neid inimesi ega teisi, et nad enam kurja ei teeks. Sageli on prokurör see veenja, läbi-rääkija ja lepitaja, kes aitab kuskilt eluetapist edasi. Ikka juhtub, et mõni prokuröri kunagine süüdistatav helistab või kirjutab talle aastaid hiljem ja küsib abi, sest sageli on prokurör tema ainuke tuttav jurist. Mõni neist julgeb küsida abi, sest kui prokurör eelmine kord aitas, siis ehk aitab ka seekord olenemata sellest, et probleem on hoopis teistsugune. Kohati võib ju seda isegi komplimendiks pidada, sest see näitab, et prokuröri usutakse ja usaldatakse. Isegi karmide lugude seas, mil prokurör on narkosõltlasele aastatepikkust vanglakaristust küsinud, on selliseid, kus oma elus õigema tee taas üles leidnud inimene ei unusta prokuröri tänamast, sest vaatamata prokuröri karmusele peab ta hiljem teda õiglaselt elupäästjaks.

Ladinakeelne *procuratio* tähendab palju muu kõrval ka leppimist. Prokuröri olemuses peavad ühtaegu elama võitleja ja lepitaja. See teeb selle töö ühtaegu raskeks ja põnevaks. Prokuröridel on tuhandeid lugusid leppimisest. Sellest, kuidas on lepitatud 48 tunniga investeerimiskelm ja investeerijad, kuidas prokurör on tunde veennud mõrvaohvri vanemaid loobuma palgamõrvast või kuidas kiirvisiit kinnipidamisasutusse on muutunud tundidepikkuseks vestluseks kahtlustatavaga tema elust, lapseõlvest ja unistustest. Esmapiigul näib tasakaal tähendavat pigem midagi rahumeelsusega seonduvat. Kuid kui õiguse ja ebaõigluse tasakaalukaasid on kohe kõvasti kõikumale löönud, läheb vahel tasakaalu säilitamiseks vaja jõulisust, võitlusihha ja meeletut järjekindlust. Alatused kohtusaalis, altvedamised, valetamised – ka see on elu pärisosa. Siis peab prokurör leidma tasakaalu ennekõike enda sees – tasakaalu õigluse ja väärkuse vahel, jäädes alati ise truuks seadusest tulenevatele reeglitele. Vahel peab oskama kaotada, aga usku õigusriiki kaotada ei tohi.

Suurte ühiskondlike väärtuste kõrval on prokuröri ameti juures olulised ka väikesed inimlikud võimused. See amet paneb kiiresti ise otsustama. Tõsi, ka ise vastutama. Dokumendil on vaid üks allkiri ja see on ühe konkreetse prokuröri oma. Kohtusaalis on prokurör reeglina üks, oma menetlustes on kohtueelse uurimise juht just tema. Üksi otsustamine ja vastutamine on korralik proovikivi, sest ei ole sugugi keeruline langeda otsustamatuse lõksu, lootes leida vastuseid kuskilt mujalt või lükates otsustamist lõputult edasi. Kui aga otsuste ahel on viinud konkreetsete tulemusteni, siis see ongi tunne, millest Bacon kõneles – rõõm õiguse eest seismise üle. Otsuste kaalu- ja sisukategooriad on aga sedavõrd erinevad, et kui selle töö juures võivad koormata vastutuse määr, kiire otsustamise vajadus ja töömaht, siis kindlasti ei koorma rutiini. Ükski päev ei ole sarnane eelmisega ja hommikul päeva alustades ei tea sageli, kuidas see lõppeb. Muidugi on prokuröride tööelus päevi, mis on täis pikki keerulisi õigustekste, kabinetivaikust, tähtaegu ja peaaegu lahendamatu tunduvaid probleeme, kuid rohkem on päevades põnevust, loomingulisust ja õigusmaailma põnevaid ülesandeid. Kindel on üks: kõikidesse päevadesse jagub andmisrõõmu ja elujuhtumite värvikirevust.

Lõpetuseks tuleb siinkohal tunnistada, et kõik eelnev tuleneb enam kui kaksikümne aastat prokuröri leiba teeninud prokuratuuri juhi vaatenurgast ja ei kõneta ehk tänast valikutegijat. Uskudes õigusriigi tulevikku, noorte inimeste jõudu, siirust ja tarkust, olgu siinkohal lõpetuseks mõtted neilt, kes mõneks ajaks praktikale tulnuna said tajuda tänase Eesti prokuratuuri hingust ning näha kõrvalt prokuröri ameti võlu ja valu.

Valeria: „Prokurörid on inimesed ja oskavad hästi nalja teha. Nalja tegemine on kindlasti väga tähtis, sest töö on mõnikord väga karm ning tuleb osata oma mõtteid mujale viia.“

Anna-Mariel: „Bakalaureuseõppes praktika kohustuslik ei ole, kuid siiski siiralt soovitatakse tudengitel koolist saadud teoreetilisi teadmisi praktikakogemuse võrra rikastada, sest teadagi kinnistub õpitu niiviisi kõige efektiivsemalt. Isegi kui veel ei ole endale meeelpäraseid valdkondi leidnud, ei tasu pead norgu lasta, sest praktika on juba silmaringi arendamise mõttes väga hea kogemus. On suur võimalus, et huvi tekib praktika käigus, eriti prokuratuuris, sest siin tegeled reaalselt eluliste kaasustega.“

Kättriin: „Mul on olnud võimalus vaadata erinevaid menetlusi – nii kokkuleppemenetlust, kiirmenetlust kui ka otstarbekuse tõttu menetluse lõpetamist – ja olen saanud paar korda kohtuistungil käia. Lisaks

olen iseseisvalt koostanud kokkuleppeid, vahistamistaotlusi ja muid dokumente. Algselt praktikale tules ei osanud ma arvatagi, kui huvitav see saab olema. Iga päev on erinev ja pakub hulgaliselt väljakutseid.“

Julia: „Kõige põnevam ülesanne oli kriminaalasja tõendite analüüs. Analüüsi jaoks koostas tabeli, kus kirjutasin lahti tõendite sisu, leidsin sarnasused ja erinevused ütlustes, nende vastuolud teiste tõenditega jne. Peale tõendite analüüsimist pidin otsustama, kas tegemist oli hädakaitsega või hädakaitse piiride ületamisega.“

Priit: „Enne praktikale tulemist sattusin vaatama Riigikohtu promoklippi, kus Priit Pikamäe kutsus tudengeid kohtusüsteemi praktikale ja ütles: „See on lausa uskumatu, milliseid kaasuseid elu välja mõtleb ... Igav ei hakka kohe kindlasti. Seda ma võin kinnitada. Igav ei hakka.“ Viimane kehtib ka prokuratuuri kohta: igav ei hakka kohe kindlasti.“

Autorist: Lavly Perling on riigi peaprokurör.